

MEDŽIAGA LIETUVOS MOKYKLŲ ISTORIJAI

APIE PIRMAJĄ KATEDRINĘ MOKYKLĄ

A. RAULINAITIS

Bene pirmasis apie Lietuvos mokyklas ėmė rašyti Lenkijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės mokyklų istorijos autorius J. Lukoševičius¹. Tačiau savo trijuose tomuose plačiai aprašęs Lenkijos mokyklas, labai maža palietė Lietuvos pirmąsias mokyklas. Iš jo dokumentais paremtų duomenų matyti, kad visos tiek Lenkijos, tiek ir Lietuvos to laiko mokyklos veikė pagal tuos pačius nuostatus, programas bei metodus, nustatytus popiežiaus sušauktame Laterano suvažiavime 1215 m.² Taigi, žinant Lenkijos anų laikų mokyklų programas bei dėstymo metodus, galima samprotuoti bei daryti išvadas ir apie Lietuvos to laiko mokyklas.

Vilniaus katedrinę mokyklą kiek plačiau yra panagrinėjęs J. Kurčevskis, rašydamas apie Vilniaus katedrą, arba anais laikais vadinamą Pilies bažnyčią³.

Siuo klausimu yra rašyta ir tarybinėje spaudoje⁴. Tačiau pasireiškę nuomonių skirtumai kol kas galutinai neišspręsti: nuo kada, kur ir kokia veikė Vilniuje pirmoji mokykla. Siuo straipsnieliu ir norima patikslinti šios Lietuvos mokyklos genezę bei pobūdį.

Dar 1929 m. kalbiniu požiūriu aiškindamas Martyno Mažvydo 1547 m. katekizmą, kalbininkas prof. Christijanas Stangas⁵ iš kalbos archainių bruožų, pasitaikiusių tame katekizme, priėjo išvadą, kad lietuvių bendrinės kalbos raštijos pradžia turi siekti ne vėliau kaip XIV a. Panašias išvadas priėjo ir prof. K. Jablonskis⁶, lirdamas senuosius Lietuvos rankraščius įvairiomis kalbomis. Tai reiškia, kad jau XIV a. galėjo būti lietuviška mokykla su dėstoma lietuvių kalba ir su mokiniais lietuviais.

Lenkijoje panašios parapijinės bei katedrinės mokyklos buvo steigiamos anais laikais tam, kad jose mokslėiviai išmokytų bendrinės gimtosios

¹ J. Lukoszewicz, Historia szkół w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów aż do r. 1794, t. I, Poznań, 1849.

² A. Karłowak, Dzieje wychowania i szkół w Polsce w wiekach średnich, d. I, (966—1363), Kraków, 1899, p. 3.

³ J. Kurczewski, Kościół Zamkowy czyli katedra Wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju, d. I, Wilno, 1908, p. 8.

⁴ Педагогический словарь, t. I, p. 628—630, M., 1960; „Komunistas“, 1961, Nr. 7, p. 77—79.

⁵ Prof. Chr. S. Stang, Die Sprache des litauischen Katechismus von Mažvydas, Oslo, 1929, p. 176—179.

⁶ Prof. K. Jablonskis, Senoji lietuviška knyga, Vilnius, 1947, p. 105.

kalbos žodžiu ir raštu⁷. Be gimtosios kalbos, dar buvo mokoma skaičiavimo ir lotynų kalbos, ypač rengiant jaunuolius į kunigus.

Panašiai turėjo būti ir Lietuvoje, nes būsimiems 12 lietuvių kunigų teidimą aukštuosius teologijos mokslus eiti dar 1397 m. Lenkijos karalienė Jadvyga, Jogailos žmona, parūpino Prahos to laiko universitete⁸. Mat, Krokuvos universitete tuo laiku teologijos fakulteto nebuvo. Laikantis anų laikų tradicijos, įsteigus katedrą, tuojau pat steigiama ir mokykla. Šie Prahos universiteto studentai veikiausiai bus baigę Vilniaus katedrinę mokyklą. 1400 m., atidarant Jogailos vardo akademiją jau su teologijos fakultetu Krokuvoje, iškilmingoje eisenoje šv. Onos gatve žygiavo su pauksuotomis kepuraitėmis ir per pečius nusidriekusiais kaspinais ir studentai lietuviai. Šie, esą, buvę dėmesio centre Krokuvos lenkaičių, susitelkusių su minia šaligatviuose, balkonuose ir net ant stogų⁹.

Vadinasi, šie kandidatai į teologijos fakultetą Prahoje bei Krokuvoje turėjo būti jau atitinkamai parengti. Šį parengimą arba mokyklą tiek Lenkijoje, tiek ir Lietuvoje tie jaunuoliai turėjo išeiti katedrinėje arba bent papaprinėje mokykloje, kuria turėjo rūpintis to laiko Lietuvos valdovas Vytautas, vyskupas bei kapitula¹⁰.

Ar yra dar tikslesnių duomenų, tokią mokyklą Lietuvoje XIV a. buvus? Tiriant Gedimino aikštėje buvusius pastatus, doc. A. Gučiui atkreipus dėmesį ir į mokyklą, patikrinta dar ir privilegijos. 1397 m. gegužės 9 d. (Nr. 29) pirmojo XIV a. Vilniaus vyskupo Andriaus rašte dėl jo kuriamos altarijos, skiriant jai valdas ir pilies teritorijoje, minima, kad buvusio šventoriaus-kapinių riboje šalia altaristos namo esąs ir mokyklos namas (*stubella*)¹¹.

Viduramžių terminas *stubella* turi savo raidą. Antai, V. H. Mague D'Arnis viduramžių lotynų kalbos žodyne¹² *stubella* aiškinama, kaip (lot.) *officina, coenatumcula*, (pranc.) *Cabinet, petite salle à manger*, (liet.) *dirbtuvė, ūkio pastatas, kabinetas, maža valgomoji salė aukšte arba net pastogėje*. Ten pat žodis *stuba* aiškinama kaip *kapitulos kambarys* arba *ir pati kapitula su apšildymu*.

Dėl to Vilniaus kapitulos aktų tyrinėtojas J. Kurčevskis, aiškindamas pirmojo XIV a. Vilniaus vyskupo Andriaus 1397 m. gegužės mėn. 9 d. minėtąjį raštą, aiškiai konstatuoja, kad jau tuo laiku buvusi prie katedros mokykla (ją esą mini ir Kyburgas).

Jeigu 1397 m. Prahoje galėjo studijuoti jau 12 lietuvių, tai mokykla turėjo egzistuoti nuo Lietuvos krikšto, liksliau, nuo Andriaus vyskupavimo pradžios, nes tie Prahos studentai lietuviai turėjo būti baigę mažiausia anų laikų kvadrigijumą (*quadrigium*). Pagal Lenkijos ir apskrity aiškinimą anų laikų tradiciją jie turėjo būti pamokyti žodžiu ir raštu lietuvių tarmes apibendrinančios kalbos, kurios anais laikais mokydavosi ir vertimų

⁷ J. Lukoszewicz, *Historia szkół w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów aż do r. 1794*, t. I, Poznań, 1894, p. 11; „...et magister scholarum non assumantur ad regimen, nisi linguam polonicam calleant...“ (1285 m. sinodo nutarimas); *Podręczna encyklopedia kościelna*, t. 37, Warszawa, 1913, p. 403.

⁸ *Historia Polski*, Warszawa, 1958, p. 645.

⁹ Prof. K. Jablonskis, *Senoji lietuviška knyga*, Vilnius, 1947, p. 49; A. Prochaska, *Dzieje Witolda, Wielkiego księcia Litwy*, Wilno, 1914, p. 296–303 ir kt.

¹⁰ A. Prochaska, *Dzieje Witolda, Wielkiego księcia Litwy*, Wilno, 1914, p. 296–303, *Acta Capituli Vilnensis*.

¹¹ LTSR MA Rankraščių skyrius, VKF, Nr. 2. Ten rašoma: „In castro vero pro domo habitacionis de area sive curia nostra directe ab acie cimiterii hodierni, ut *stubella* nunc est posita...“ – „...o pačioje pilyje, priešais altaristos gyvenamąjį namą, nuo mūsų laikų aikštės bei kiemo (kurijos), tiesiai nuo šiuo dieninio šventoriaus-kapinių ribos, kaip kad dabar stovi mokykla...“

¹² W. H. Mague D'Arnis, *Lexicon manuale ad scriptores mediae et infimae latinitatis*, Parisiis, 1890, p. 2118.

[The text in this section is extremely faint and illegible due to heavy noise and low contrast. It appears to be a long, dense paragraph of text.]

Vilniaus vyskupo Andriaus rašias dėl kuriamos altarijos

metodu¹³ (šiuo atveju, verčiant į gimtąją kalbą lotynų kalbos gramatiką ir kt.).

Mokyklos bei moksleivių būstinė turėjo būti kapitulos namo antrame aukšte bei pastogėje (salkose), kur ir patys mokiniai gyvenę; mat, jie būvę įpareigoti giedoti altaristos pamaldose¹⁴, be abejo, lotyniškai ir, gal būt, lietuviškai. Mokykla turėjusi būti gerokai prieš 1397 metus, nes jie jau buvo išmokę lotyniškai.

Paminėtina, kad Kaune panaši mokykla veikė XV a. viduryje, tuo tarpu Prūsijoje mokiniai buvo mokomi nuo 1218 m., o Klaipėdos lietuviai pradėti mokytis apie 1291 m.

Spec. mokslinė-restauracinė
gamybinė dirbtuvė

Įteikta
1963 m. vasario mėn.

LITERATŪRA

1. Acta Capituli Vilmensis (LTSR MA Rankraščių skyriaus VKF).
2. Kurczewski J., Wiadomość o szkołach parafialnych w dyecezi wileńskiej, „Rocznik towarzystwa przyjaciół nauk w Wilnie“, 1908.
3. Kurczewski J., Biskupstwo wileńskie, Wilno, 1912.
4. Fijałek J., Uchrzescijanie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języku ładu, Kraków, 1914.
5. Fijałek J. i Semkowicz Wl., Codex diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioecesis Vilmensis, Kraków, 1948.
6. Karbowski A., Szkoła katedralna krakowska w wiekach średnich, Kraków, 1899.
7. Carrelli, Adriano, Dictionario de abbreviature latine et italiane, Milano, 1912.
8. Палеографический сборник, Киев, 1899.
9. Steffens F., Lateinische Paläographie, t. II—III.
10. Gustav Friedrich, Učebna kniha, Palaeografie latiňskie, Praga, 1898.

IS PROF. K. JABLONSKIO RINKINIŲ

Prof. K. Jablonskio surinktų istorinių dokumentų nuorašuose yra ištrauka iš 1782 m. Vosyliškio bažnyčios (šiuo metu Baltarusijos TSR, Grodno sritis) inventoriaus „Opisanie Beneficium Wasiliskiego podług Modeluszu J : O : Xiążęcia Jumci Pasterza, Dziekanom do Generalney wizyty podanego w Roku teraznieyszym 1782 sporządzoney 21. Augusti“. Toje ištraukoje keliamas Vosyliškio parapijinės mokyklos klausimas. Ši nedidelė ištrauka padeda nušviesti XVIII a. pabaigos Lietuvos švietimo istoriją. Vosyliškio bažnyčios inventorius yra saugomas Vilniaus Valstybinio universiteto Rankraščių skyriuje (sign. B 53/235). Spausdinama ištrauka įrašyta 15 lape.

Szkoła

Szkoły niema zbudowanej podług Abrysu wydanego od J O Xcia Jm Pasterza ani osobliwego Doinku [.] Dzieci że du Edukacyi nie dają Parafianie są te przyczyny [.] Szlachta ubostwem się extenzuie, Poddanstwu Panowie nie pozwalają iż wyedukowawszy się od Panow uciekają, do zbunlowania się drugich pobudzają.

¹³ J. Lukoszewicz, Historia szkół w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów aż do r. 1794, t. I, Poznań, 1849, p. 11, 13.

¹⁴ J. Kurczewski, Kościół Zamkowy czyli katedra Wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju, d. I, Wilno, 1908, p. 8—10.

Mokykla

Mokyklos, pastatytos pagal jo malonybės šviesiausio kunigaikščio ganytojo [vysk. Masalskio] duotą brėžinį, nei atskiro namelio nėra. Parapijiečiai neleidžia vaikų į mokslą dėl šių priežasčių: bajorai [šlėktos] neišsigali dėl neturto, valstiečiams neleidžia ponai, nes prasiliavinę bėga nuo ponų ir kitus kursto maištus kelti.

V. Ž.

IS VILNIAUS UNIVERSITETO ATKŪRIMO ISTORIJS

V. ŽUKAS

Po 1831 m. sukilimo uždarius „maištingąjį“ Vilniaus universitetą, o po kurio laiko likvidavus ir Medicinos-chirurgijos bei katalikų dvasinę akademijas, Vilnius liko be aukštosios mokyklos. Tai turėjo labai neigiamos įtakos ne tik Lietuvos švietimui, kultūrai, bet tam tikru mastu neigiamai veikė ir jos ekonominį gyvenimą. Dėl to Vilniaus aukštosios mokyklos atkūrimo klausimas būdavo keliamas ir nagrinėjamas. 1859 m. laiške M. Akelaitis rašė, kad Kauno gubernijos bajorai „stengiasi atgaivinti Vilniuje universitetą arba nors įsteigti licejų ir duoda tam reikalui lėšų“¹. Vilniaus universiteto atkūrimo klausimas ypač aktyviai buvo svarstomas 1861 m., pravedant baudžiamos panaikinimo reformą. Universiteto atgaivinimu tuo metu ypač domėjosi dėl savo ateities susirūpinę smulkesnieji dvarininkai. Universitetas jiems buvo reikalingas įgyti mokslo žinioms ir kvalifikacijoms, kad galėtų užimti atitinkamus postus carinės administracijos aparate.

XIX a. antroje pusėje sparčiai besivystąs kapitalizmas Rusijoje reikalavo kvalifikuotų kadru žemės ūkiui, pramonei ir kitoms sritims, nes tik jie galėjo racionalizuoti žemės ūkį, reikiamai vadovauti bei dirbti pramonėje ir pan. Dėl to Vilniaus aukštosios mokyklos klausimas vėl pradeda plačiai nagrinėti ir karštai diskutuoti XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje. Tose diskusijose dažnai į pirmą planą iškildavo ne švietimo, kultūros ir mokslo vystymo uždaviniai, bet politiniai tikslai ir tendencijos. Aštriausiai susikirsdavo oficialioji caro administracijos ir lenkų nacionalistinės buržuazijos bei dvarininkų klasės atstovų koncepcijos universiteto klausimu. Šias dvi pagrindines tendencijas ir jų kovą ryškiai apibūdina Vilniaus generalgubernatoriaus P. Sviatopolko-Mirskio 1902—1903 m. ataskaita („Всеподданнейший отчет виленского, ковенского и гродненского генерал-губернатора П. Д. Святополк-Мирского за 1902—1903 гг.“). Joje atsispindi carizmo ir lenkų nacionalistinės buržuazijos bei dvarininkų kova už savo įtakos išplėtimą, ekonomines, politines bei kultūrinės pozicijas. Caro administracija bijojo, kad aukštosios mokyklos atkūrimas Vilniuje gali sustiprinti lenkų nacionalistų kultūrinės pozicijas Lietuvoje ir vakarinėje Baltarusijos dalyje. Universiteto ar kitos kurios aukštosios mokyklos įsteigimas Vilniuje prieštaravo carizmo rusinimo planams, tačiau neprieštaravo rusų liaudies interesams. Reikia pažymėti, kad Vilniaus generalgubernatoriaus ataskaitoje visiškai nebuvo atsižvelgiama į lietuvių liaudies, ypač Lietuvos valstiečių interesus ir jų pozicijas. Tai galima paaiškinti klasine carizmo švietimo politika, pastangomis atriboti darbininkus ir valstiečius nuo aukštųjų mokyklų. Tų pačių pozicijų laikėsi

¹ M. Akelaitis laiškas J. Kraševskiniui (1859.II.17). Krokva, Jogailaičių biblioteka, sign. 6460 IV.

ir lenkų buržuazija bei dvarininkai. Vilniaus generalgubernatoriaus ataskaita rodo visišką caro administracijos nesiskaitymą su vietinių gyventojų kultūros bei švietimo poreikiais.

Vilniaus universiteto atkūrimo klausimas aštriai buvo keliamas 1905—1907 m. buržuazinės-demokratinės revoliucijos laikotarpiu, kai Lietuvos liaudis, kovojusi už savo kalbos, mokyklų teises, iškėlė ir universiteto klausimą. Nemaža aktyvumo šiuo laikotarpiu parodė ir lietuvių buržuazija. Štai keletas pavyzdžių. Lietuvių buržuazijos atstovų įteiklame Rusijos ministrui pirmininkui S. Vitei memorandume dėl Lietuvos autonomijos buvo reikalaujama įsteigti pakankamą skaičių pradinių, „vidutinių ir augštesniųjų mokyklų (Vilniaus universiteto)“². Lietuvių mokytojų sąjungos antrajame suvažiavime, kuris įvyko 1905 m. vasarą, buvo priimti įstatai, kurių pirmojo paragrafo antruoju punktu buvo įrašyta: „Vilniaus universitetas sugrąžinti“³. Tais pat metais spaudoje buvo rašoma apie numatytą įkurti „Liuoso universiteto Vilniuje įsteigimo draugiją“. Ji turėjusi rūpintis įkurti mokslo įstaigą „su mokslo išguldymu lietuvių, lenkų, rusų ir kitų tautų kalbomis, kad duoti galėjimą išguldinėti mokslą visokių tautų mokytiems“⁴. Draugijos iniciatorių deklaraciją, kurioje žadama rūpintis universiteto klausimu, pasirašė J. Boduenas de Kurtenė, J. Jablonskis, K. Jaurius, Maironis, J. Ptašickis, F. Zavadzkiš, P. Vileišis ir kt. Šios iniciatorių grupės paskelbtame atsišaukime pabrėžiama: „Reikalingumas įsteigti Vilniuje universitetą, kad atkasti iš griuvusių šį kultūros centrą, prie kurio Lietuva turi nuo senai tiesas, yra dienos klausimas“⁵. Atsišaukimas kvietė spaudą ir visuomenę paremti ir populiarinti Vilniaus universiteto įsteigimo idėją.

Po revoliucijos prasidėjusi reakcija kuriam laikui nustūmė į antrą planą Vilniaus universiteto klausimą. Tačiau visiškai jis niekada nebuvo užmirštas ir, stiprėjant revoliuciniam pakilimui Rusijoje, Vilniaus universiteto atkūrimas vėl svarstomas. Pažymėtina, kad tuo metu Vilniaus universiteto klausimas buvo intensyviai svarstomas Peterburge mokslo įstaigose bei valstybinėse instancijose. Štai 1911 m. lietuvių periodika pranešė, kad Rusijos Mokslų akademija, norėdama „geriau apsaugoti esančius Vilniuje Viešajam knygyne ir Centraliniam archyve mokslo turtus“, ketinanti pastatyti specialiai šiam reikalui pritaikytą pastatą. Ta proga siūloma tuščiuose senojo universiteto rūmuose įsteigti Vilniaus universitetą. Ten pat pranešama, kad „visa Mokslo Akademija esanti prielanki steigti vėl Vilniuje universitetą“⁶. Lietuvos visuomenė raginama rūpintis universiteto atgaivinimu.

1913 m. spaudoje pasirodė žinių, kad Vilniaus universiteto įsteigimą remianti net ir nacionalistinė Rusijos vakarų draugija. Palankios tos draugijos pozicijos, esą, paveikusios ir švietimo ministrą — „švietimo ministerija [buvo] pasiryžusi paremti Vilniaus universiteto klausimą, jeigu tik Minskas ir Vitebskas atsisakysią nuo savo sumanymų įsteigti pas save aukštąją mokyklą“⁷.

1913 m. kai kurie Rusijos Valstybės dūmos atstovai pageidavo, kad Vilniuje būtų įsteigtas universitetas. Vilniaus universiteto klausimas iškilo, svarstant Dūmoje 1914 metų biudžetą. Švietimo ministras Vilniaus universiteto klausimu pareiškė tokius samprotavimus: „Vilniaus univer-

² Apie Lietuvos autonomiją, „Lietuvos žinios“, 1905. XI. 13(26), Nr. 267.

³ Lietuvių mokytojų sąjunga (Atsiminimai), „Darbo balsas“, 1918. VI. 20, Nr. 26.

⁴ Universitetas Vilniuje, „Vilniaus žinios“, 1905.XII.20 (1906.I.2), Nr. 290.

⁵ Ten pat.

⁶ Vilniaus universitetas, „Lietuvos žinios“, 1911.VI.2(15), Nr. 62.

⁷ Vilniaus universiteto reikalais, „Villis“, 1913.V.23(VI.5), Nr. 59.

siteto klausimas [...] buvo pakeltas dar steigiant Saratovo universitetą, tačiau, kadangi Vasaros—Vakarų kraštas (Lietuva ir Gudija) jau turįs keletą augštųjų mokyklų, buvę nutarta, jog pirmenybę steigti universitetą turį Rusijos pietryčių miestai. Tasai reikalų stovis ligšiol nė kiek neatsimainės. Vadinasi, kol kas Vilnius negali tikėtis sulaukšias universiteto“⁸.

1914 m. vasario 5 d. Dūmos liaudies švietimo komisijai buvo įteiktas įstatymo projektas dėl universiteto įsteigimo šiaurės-vakarų krašte. Neužilgo spaudoje pranešama, kad ministrų taryba nutarusi, „jog Dūmos atstovų įneštasai įstatymo sumanymas įsteigti vasaros vakarų krašte universitetą esąs nepriimtinai, kadangi dar esanti neišpildyta pirmiau vyriausybės išdirbtoji programa naujoms augštomis mokykloms steigti valstybėje“⁹. 1914 m. gegužės 9 d. įstatymo projektas dėl universiteto įsteigimo vadinamajame šiaurės-vakarų krašte buvo svarstomas Liaudies švietimo komisijoje. Pranešimą tuo klausimu skaitė K. Šachovskojus¹⁰. Lietuvių spaudoje randame informaciją apie Vilniaus universiteto įsteigimo svarstymą švietimo komisijoje. Rygoje leistas pažangus laikraštis „Vilnis“ rašė: „Nebešandieną jau kojoja visuomenė už universitetą žiemos-vakarų krašte. Tokio universiteto reikalą dabar pripažino ir Dūmos liaudies švietimo komisija. Tik ji negalėjo susitarti kokiame mieste steigti. Vieni reikalauja Minske, kiti Vilniuje. Net Dinaburge ir tame buvo patarę kurti universitetą. Vilniuje steigti pasiūlė lenkų rato atstovai. Jų pasiūlymą atmetė 16 balsų prieš 12“¹¹. Plenariniame Dūmos posėdyje Vilniaus universiteto įkūrimo projektas buvo įteiktas ir įtrauktas į dienotvarkę 1914 m. birželio 4 d.¹² Apie šio klausimo svarstymą ir jo rezultatus stenografinėse Dūmos ataskaitose duomenų nėra. (Valstybės dūmos veiklą liečiantieji dokumentai yra laikomi Centriniam istoriniame archyve Leningrade. Ten gali būti smulkesnių duomenų ir apie Vilniaus universiteto klausimo svarstymą Valstybės dūmoje.)

Tuo pat metu, kai universiteto klausimas buvo svarstomas Dūmoje, jo atkūrimu rūpinosi prie Vilniaus miesto tarybos veikusi speciali Vilniaus universiteto reikalų komisija. Apie šios komisijos veiklą spauda praneša, kad komisijos posėdyje „miesto sekretorius Dzievickis paskaitė savo sutaisytąjį tuo reikalu memorijalą, kurį manoma miesto tarybos vardu intekti carui. Memorijale prašoma leisti įsteigti Vilniuje universitetą su agronomijos skyriū“¹³.

Prasidėjus pirmajam pasauliniam karui, Vilniaus ankštosios mokyklos atkūrimo klausimu niekas nebesirūpino. Prie jo grįžtama tik po keletrių metų — 1918 m. spalio 4 d. XII visuotinis Lietuvos mokslo draugijos susirinkimas Vilniuje svarstė universiteto atkūrimo klausimą¹⁴.

⁸ Vilniaus universiteto reikalais, „Viltis“, 1913.IX.20(X.3), Nr. 110.

⁹ Lietuvos universiteto reikalai, P. T. A. pranešimas, „Viltis“, 1914.III.8(21), Nr. 55.

¹⁰ Государственная Дума. Обзор деятельности Комиссий и Отделов, 4-ый созыв, Сессия II, 1913—1914. Пб., 1915, p. 233.

¹¹ Vilniaus universitetas, „Vilnis“, 1914.V.24, Nr. 16.

¹² Государственная Дума, Созыв 4, Сессия II, Журнал вечернего заседания 4 июня 1914 года. (Заседание сто гретье), Гос. Дума, 4 созыва, Вторая сессия, Журнал № 1—111, Заседание 1-ое, 15 октября 1913 года -- 111-ое, 14 июня 1914 года, СПб., 1913—1914. Kiekvienas žurnalo leidinys turėjo savo paginaciją. 1914 m. birželio 4 d. vakarinio posėdžio žurnale apie universiteto klausimą rašoma p. 3. Žr. taip pat: Гос. Дума, Четвертый созыв, Стенографические отчеты 1914 г., Сессия вторая, Часть V, Заседание 98—111 (с 30 мая по 14 июня 1914 г.), СПб., 1914, стлб. 614.

¹³ Kronika, Vilniuje, Universiteto reikalais, „Viltis“, 1913.VIII.4(17), Nr. 90.

¹⁴ „Lietuvių tauta“, kn. 3, 1925, p. 238.

Caro vyriausybė, nepaisydama Rusijos tautinių mažumų švietimo uždavinių ir kultūrinių poreikių, neatsižvelgdama į lietuvių, lenkų ir kitų tautų atstovų pastangas bei įvairių rusų visuomenės sluoksnių ir kai kurių mokslo įstaigų paramą, nesutiko atidaryti aukštosios mokyklos Vilniuje. Vilniaus universiteto atkūrimas tapo galimas tik po Didžiosios Spalio revoliucijos, kai, nuvertus caro despotizmą, buvo suteiktos visoms tautoms lygios teisės į mokslą ir švietimą. Spalio revoliucijos poveikyje įsikūrusi Tarybų valdžia Lietuvoje išsprendė ir aukštosios mokyklos klausimą: Lietuvos ir Baltarusijos Liaudies Komisarų Taryba, vadovaujama V. Mickevičiaus-Kapsuko, 1919 m. kovo 13 d. išleido dekretą dėl Vilniaus universiteto atidarymo¹⁵, pagal kurį senojo Vilniaus universiteto patalpose buvo įkurtas visuotinis Darbo universitetas. Tuo dekretu buvo numatyta įvesti nemokamą ir visiems prieinamą mokymą vietos gyventojų kalbomis. Tik toks universitetas galėjo patenkinti visų Lietuvoje gyvenančių tautų darbo žmonių švietimo ir kultūrinius poreikius, patenkinti krašto ekonominio vystymo uždavinius.

Žemiau spausdinamas reikšmingas XX a. pradžios Vilniaus universiteto istorijos dokumentas — Vilniaus generalgubernatoriaus 1902—1903 m. ataskaitos ištrauka apie aukštąją mokyklą. Ataskaita saugoma Centriniajame valstybiniame istoriniame archyve Leningrade (ЦГИА в Ленинграде, Ф. 1284, оп. 194, д. 133, л. 54—58).

Вопрос о высшем учебном заведении

Крупнейший административный центр вверенного мне края, город Вильна, был издавна и центром просвещения для всей Северо-Западной Руси. Таким центром названный город остался и по настоящее время, насчитывая, целый ряд средних мужских и женских общих и специальных учебных заведений. Поэтому естественно, что периодически возникал вопрос об устройстве в Вильне высшего учебного заведения. Вопрос этот, получивший особое оживление с 1900 года, возбудил в минувшем году общий к себе интерес и привел к многочисленным прениям и в обществе и печати. При этом были высказываемы разные мнения о том, какой именно из существующих типов высших учебных заведений для Вильны был бы особенно желателен. Вопрос этот, перешедший далеко за пределы названного города и его губернии, захватил обширный район не только трех губерний вверенного мне края, но и район остальных трех губерний Северо-Западной Руси. Большая часть заинтересованных в данном вопросе лиц высказывалась за специальное учебное заведение, а именно за политехникум с сельско-хозяйственным отделением или за сельско-хозяйственный институт. Но вместе с тем раздавалось не мало голосов и за открытие университета.

Город Вильна уже в XVI веке был центром высшего учебного заведения. В 1569 году здесь была основана иезуитами коллегия, преобразованная в 1578 году в академию. Эта последняя пережила время падения Польши и присоединения „оторгнутых губерний“ к России. В 1803 году академия была преобразована в университет, сделавшийся виднейшим культурно-политическим очагом польской народности. Пользуясь автономией, Виленский университет представлял из себя не только научно-учебное заведение, но и учреждение административное по учебной части, обладая правом контроля над преподаванием. Получив с течением времени громкую известность в качестве научного центра, университет явился вместе с тем центром польских патриотов, мечтавших о восстановлении погибшего отечества. Выпустив из своей среды ряд пропагандистов, Виленский университет едва ли не в полном своем составе принял участие в восстании 1830/31 гг. Это, а равно все направленные университетом, привело к его закрытию, состоявшемуся в 1832 году.

Изложенное прошлое Виленского университета внесло не мало страсти в современный вопрос о высшем учебном заведении для Северо-Западного края. Именно это прошлое вызывало среди некоторых поляков, «нищего не забывших», и теперь мысли об учреждении университета. С другой стороны то же прошлое вынуждало многих русских высказываться не только против университета, но и против всякого рода высшего учебного заведения. Это заведение — так говорилось и писалось неко-

¹⁵ LTSR MA Istorijos institutas, Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. III, Vilnius, 1958, p. 184—185.

сбор в размере 10 коп. с десятины при общем количестве их в $13\frac{1}{2}$ миллионов дал бы сумму, достаточную для сооружения и оборудования необходимого учебного заведения. При условии добротных жертв со стороны местных городов указанный поддесятинный сбор мог бы быть уменьшен до 5 коп.

Эти мысли сельско-хозяйственного общества нельзя признать правильными, но вместе с тем и трудно осуществимыми. Во-первых, всякое обложение при отсутствии земских учреждений могло бы быть только добровольным. Поэтому нет основания полагать, что такое обложение дало бы необходимую сумму. Во-вторых, среди местных помещиков не существует в данном деле единомыслия. Русские помещики в значительной своей доле, по указанным выше причинам, высказываются вообще против местного высшего учебного заведения. Польские помещики в немалом количестве стоят за сеть средних и низших сельско-хозяйственных и технических училищ. Наконец, действительная жизнь показала, что едва ли возможно рассчитывать на единодушные землевладельцев названных шести губерний уже потому, что многими из них город Вильна не признается действительным центром всего северо-западного района, восточная часть которого гораздо более тяготеет к центру и отчасти к югу чем вверенное мне генераль-губернаторство.
